

TIMUR PULATOV ROMANTIKUS KISREGÉNYEI

ZAHEMSZKY LÁSZLÓ

(Közlésre érkezett: 1977. február 2.)

Sokat írnak napjaink szovjet irodalmának szakadatlan írói útkereséséről, az újító törekvések művészi céltudatosságáról. Az új szovjet irodalom nem éri be a valóság illusztratív ábrázolásával; a dolgok lényegébe igyekszik behatolni, az emberi lélek mélységeinek feltárására vállalkozik, korunkat egyszerűsítés nélkül, bonyolult ellentmondásaival együtt vetíti elénk.

Ezt a megállapítást elsősorban a szovjet-orosz írók hozzánk eljutott alkotásainak elemzéséből vonták le kritikusak. Azonban az utóbbi másfél évtized szovjet irodalmi életének eseményei azt mutatják, hogy egyre jobban oda kell figyelni a nemzeti köztársaságok művészeinek szavára is, ha teljes képet akarunk kapni a mai szovjet valóságról. A jelzett időszakban egész sor tehetséges, nem orosz nemzetiségű szovjet író jelentkezett vagy teljesítette ki művészetét, akik közül többek neve ismerősen cseng a művelt magyar olvasó számára is. Csak a prózánál maradva: a kirgiz *Csingiz Ajtmatov*, a grúz-örmény származású *Bulat Okudzava*, a belorusz *Vaszil Bikov*, a litván *Mykolas Sluckis*, az észt *Enn Vetemaa* és *Aimée Beekman*, a manysi *Juvan Sesztalov*, a csukcs *Jurij Ritheu*, az ukrán *Jurij Scserbak*, a grúz *Nodar Dumbadze*, az azerbajdzsán *Anar és Makszud Ibrahimbekov*, az örmény *Hrant Matevoszjan* és mások.

Az utóbbi néhány esztendőben könyvkiadóink, folyóirataink egyre gyakrabban tekintenek ki a soknemzetiségű szovjet irodalom nem-orosz mezőire; néhány antológia és egy-egy író műveinek kiadása révén meglehetősen árnyalt képet kaptunk a balti prózáról, kezdünk ismerkedni a kaukázusontúlival.¹ Szovjet-Közép-Ázsia azonban – az Ajtmatov-művekkel reprezentált Kirgizia kivételével – még mindig „szűzföld” ebben a vonatkozásban. A kazah, türkmén, tádzsik, üzbég szovjet irodalomból a felszabadulás után – leszámítva néhány vidéki lapban közölt rövid novellát, karcolatot – mindössze 19 prózai mű (8 regény, 11 elbeszélés) jelent meg magyarul, azok is a jelzett irodalom már klasszikusnak tekinthető íróitól származnak, vagy értéktelen sematikus művek.² Pedig a közép-ázsiai köztársaságokban is színre lépett a mai „negyvenévesek” nemzedéke.³ A szovjet kritikában, az irodalmi sajtó hasábjain pl. gyakran találkozhatunk a kazah *Abis Kekilbajev*, a türkmén *Tirkis Dzsomageldiev* nevével. A szovjet irodalom kutatóinak feladata az is, hogy felhívják a figyelmet az egyes köztársaságok érdekes íróegyéniségeire. Dolgozatomnak ez a célja.

Timur Pulatov üzbég író is a „negyvenévesek” nemzedékéhez tartozik. Noha a szovjet kritikában kevés szó esett róla, feltétlenül számot tarthat érdeklődésünkre⁴; írásművészete lélekábrázolás, művészi megformálás tekintetében nem marad el a „negyvenévesek” széles körben ismertté vált nem-orosz képviselőitől, Vetemaától, Beekmantól, Anartól, *Ejliszlitől*, *Dumbadzetől*, *Matevoszjantól*. Bizonyos vonatkozásban

előttük is jár: a háborús évek eseményeit gyermekszemmel láttató kisregénye előbb jelent meg, mint Ejliszli, Matevoszjan, *Rusztém Ibrahimbekov* hasonló megoldású műve⁵; 1970-ben publikált másik kisregényében pedig először ábrázolja egy mai szovjet börtön belső világát – hasonló témával Nodar Dumbadze csak 1974-ben lép az olvasók elé.⁶

Pulatov 1939-ben született Buharában. Szülőhelyén megismerkedik a klasszikus keleti irodalom nagy alkotásaival. Mint a „*Kaip második utazása*” című gyűjteményes kötetének utószavában olvasható, Pulatov „családjában hol tádzsikul beszélnek, Firdauszi, Omar Khajjám, Szaádi nyelvén; hol üzbégül – a nagy Nevái nyelvén. Így Timur tősgyökeres buharaivá formálódott, többnyelvű emberré.”⁷

Az orosz nyelvet is elsajátítja, ennek révén ismeri meg az orosz, a nyugat-európai és az amerikai irodalom régi és új klasszikusait. A buharai pedagógiai főiskola elvégzése után orosz nyelvet és irodalmat tanít; kisregényeit is oroszul írja. Jelenleg Taskentben él.

Timur Pulatov 1964-ben lépett az irodalomba „*Ne járj az útszélén*” című művével, amely az üzbég írószövetség orosz nyelvű folyóiratában, a *Zvezda Vosztok*ában jelent meg.⁸ Ez az írása Magyarországon hozzáférhetetlen, ám a már említett előszó szerint ebben a kisregényében nemegyszer megírt témát dolgoz fel (üzbég diák és orosz leány szerelme, harc a szerelem diadaláért a megcsontosodott vallási és nemzeti szokások ellen), ám nem tud elszakadni a kötelezőnek vélt sablonoktól, így hősei vértelenek, a megírás módja mesterkéltnak tűnik.

Első igazán érett alkotását, a „*Szólj utánam az erdőben*” című kisregényét 1966-ban publikálta a *Druzszba Narodov*.⁹ A műben egy kisfiú, a hétéves Magdi meséli el, hogyan tört be életébe a háború, s Pulatov három konfliktusba süríti a gyermek élményeit.

Az első a kisfiú és a megváltozott világ összeütközése. A háború kitöréséig gondtalan, vidám volt az élet, teli örömmel, játékkal, derűs reggeli tornával, amelyet édesapja vezényelt hanglemezeiről, bolondos kirándulásokkal Farhad bácsival, akivel vidám dalocskát szoktak énekelni az Azori-szigetéről, ahol „mindenki a fején jár”. A háború 41. napján érkezik meg Farhad bácsi halálhíre, ekkor válik a kis buharai család számára kegyetlen valósággá az addig távoli háború. A fenekestül felfordult világban Magdi időnként úgy érzi magát, mintha eltévedt volna az erdőben; számára a háború természetellenes dolog, gonoszága egyszerűen nem fér a fejébe. Nehéz felfognia, hogy rokonai és ismerősei helyett, akik közt felnőtt, akiket erőseknek és fiataloknak ismert, csupán „fekete papírok” – halotti értesítések – térnek haza. „Hogy lehet, hogy Hakim meghalt, amikor az édesanyja szólót szed neki?” – teszi fel a kérdést önmagának, amikor Lejla néninek egyetlen fia halálhírét hozza a postás. És erejéhez mérten megpróbál harcolni a háború ellen. Egyik társát, a bevonult postás tisztét ellátó Maratot megveri a „fekete papírok” miatt, az analfabéta Lejla néninek pedig levelet ír a fia nevében, akinek pusztulását nem merték elmondani az öregasszonynak.

Ám amíg a kisfiú a háború közvetlen gonoszága ellen bizonyos mértékig képes küzdeni, addig teljesen tehetetlen azzal szemben, ami a szülőházában történik, s ami szintén a háborúval kapcsolatos. Édesapjának, Anvar mérnöknek a bevonulásával kezdődik a kisregényben a másik dráma: a kisfiú és a felnőttek kapcsolatának fájdalmas megváltozása.

Magdi erejét megfeszítve segít édesanyjának, Nora doktornőnek, amikor az a túlszűfolt katonakórházból hazahozza a súlyosan sebesült Erkint, és megvédi édesanyját a szomszédoktól, akik fel vannak háborodva, hogy Nora megsértette az ősi mohamedán szokást és a ház urának távollétében férfit engedett a házba. A gyerek nem érti a muzulmán fanatikusoknak az anyjával szemben táplált vak gyűlöletét, de mikor az utca lakói el akarják kergetni Norát, ilyen levelet ír édesapjának: „Kérlek szépen, küldj nekem egy bombát! Nagyon fontos, bomba nélkül egyszerűen nem tudom, hogy lesz tovább!”

Felfoghatatlan számára, mi abban a rossz, hogy Erkin bácsi náluk van, és olyan jól megvannak a mamával; vidáman nézi, hogyan táncol Norával Erkin, de nem érti, hogy közben miért szomorú az arcuk, mint ahogyan azt sem, miért olvassa édesanyja olyan bánatosan apa leveleit. Rajong Erkinért, imádja az anyját, ám keserű haraggal fordul ellene, mikor az Erkin váratlan eltűnése miatt felindult asszony összetöri a lemezt férje hangjával, és könyörögve írja az apjának: „Kérlek téged, apa, csináld úgy, hogy a mama szeressen téged is meg Erkin bácsit is, ha nem tud meglenni nélküle.”

A harmadik dráma a felnőtteké. Nora áldozatos munkáját nemcsak hivatástudata sugallja – Erkin valami többletet is jelent a számára: a férfi megjelenésével „kiderült, hogy van egy ember, akinek ő nem játékszer, nem szórakozás, hanem maga az élet . . .” *Ibsen Norája Buharában!* Nora már nem rab a szó fizikai értelmében; okos, megbecsült doktornő, körülrajongott, kiszolgált asszony, akivel büszkélkedni lehet. Ő azonban nem erre vágyik, s noha nagyon szereti a férjét, azért szereti meg Erkint, mert a férfinak szüksége van rá, és ez a szerelem erős, bátor, cselekvőképes emberré nemesíti.

Amikor Anvar szabadságra jön a frontról, felismeri a felesége lelkében végbement változást. Nem ítéli el, hanem megvédi becsületét az utca lakói előtt. Biztos benne, hogy újra rendbe jön minden, hiszen Magdinak is, neki is szüksége van Norára.

A felnőttek drámáját Pulatov csak jelzésszerűen villantja fel, s noha Erkin meghal, a konfliktus lényegében megoldatlan marad. Világosabb, részletesebb ábrázolás ellentmondana a mű logikájának: az eseményekről egy hét éves kislány elbeszéléséből értesülünk, aki nem is igazodhat el a bonyolult emberi kapcsolatok között.

Nehéz a kis Magdi sorsa a háborús világban. Kétségbeesetten hívja segítségül szeretteit, mint az erdőben eltévedt katona, akiről Erkin bácsi mesélt neki: „Mama, mama, szólj utánam az erdőben! . . .” Fájdalmas kiáltása sokáig a fülünkben cseng, és tiltakozást ébreszt bennünk mindenfajta erőszak ellen.

A fiatal író két év múlva ismét a Druzsba Narodovban jelentkezik.¹⁰ Az „*Egyéb lakott települések*” prologusában 1932-be repíti vissza az olvasót. Bekov, a Buharai Népi Ezred I. századának parancsnoka búcsúzik volt bajtársaitól, akik a baszmacsok elleni harcok befejezése után nekiláttak, hogy felépítsék azt a várost, amelyet Bekov álmodott a sivatagba. Elképzelései szerint Gazsdivan jelentős ipari centrum lesz, „a bátor, szép és boldog emberek városa”. Nurov, a már működő gyapottermesztő kolhoz elnöke ellenzi Bekov tervét, véleménye szerint a közelben lévő folyócska nem lesz képes ellátni vízzel a várost és a kolhozot. Bekov, aki a polgárháború éveit a legreménytelenebb helyzetekben is győzelemre tudta vezetni katonáit, most is mindent a hitre, a lelkesedésre alapoz. „Csak az az igazi harcos, aki nem csupán arra képes, hogy jól öljön, hanem arra is, hogy itt fákat ültessen . . .” – mondja, s Nurov reális aggályait kishitűségnek, gyávaságnak minősíti.

A mű tulajdonképpeni cselekménye 1962-ben játszódik. Bekov visszatér Gazsdivanba, abba a reményben, hogy meglátja az eltervezett paradicsomot. Harminc esztendő múltán a város elhagyott sárfészek, roskadófélben vannak az alacsony, vizes vályogházak, az épületeket üvegdarabokkal teleszórt magas kerítés veszi körül, a Buharai Népi Ezred hőseinek emlékére emelt obeliszk lépcsőjén pedig kofák árulják a háztájiban természetett zöldséget – egyszóval a város olyan hely, amely a térképeken az „egyéb lakott települések” jelzés alatt szerepel. A betelepített idegenek, spekulánsok kiszorították Gazsdivanból Bekov volt harcosait, csupán az egyéni meggazdagodás érdekli őket.

Gazsdivant csak Nurov terve mentheti meg: a várost egyesíteni kell a kolhossal, ott szükség van munkaerőre, csupán a kolhoz tud kenyeret biztosítani a gazsdivaniaknak, és állíthatja meg a fiatalok elvándorlását, a település teljes pusztulását.

Bekov válaszáig elé kerül: vagy támogatja Nurov tervét, azét a Nurovét, aki homlokegyenest másképp akar mindent, mint ahogyan ő megálmodta – vagy ellenzi, és akkor tulajdonképpen az egyéni szerzésvágytól hajtott gazsdivaniak mellett tör lándzsát, feladva a „testvéri egyetértésben dolgozó bátor, szép és boldog emberek közösségének” eszméjét. A rendkívüli erőfeszítésekben elfáradt Bekov a megváltozott körülmények között már nem képes megújulni, s bár elismeri Nurov igazát, arra nincs ereje, hogy részt vegyen a megvalósításban: fizikailag, lelkileg felőrölve meghal.

Bekovot nem csupán az évek öregítették meg, hanem életének bázisatlansága. Az eltelt időszakban hét-nyolc hónapoként új helyre vezényelték, sehol sem sikerült befejeznie, amit elkezdett. „Én vagyok az, akire egy életen át a lemaradások likvidálására volt szükség – mondja. – Bányában, üzemben, öntözőcsatorna építésénél . . . És így folyt ez mindaddig, amíg a helyembe fiatalabb, energikusabb, műveltebb emberek nem kerültek.” Mindenütt *jött, látott és győzött*, ám lényegében gyökértelen maradt; Gazsdivan az egyetlen hely, ahol alapokat rakott le. Azért vonzódik oda, mert úgy gondolja, hogy az általa alapított városban még emlékeznek rá.

Gazsdivanban azonban elfelejtették Bekovot.

Az emberi emlékezet csak olyan mértékben él, amennyire a múlt áthatja a jelent. Nurovnak sikerült valóra váltania elképzeléseit: lázas sietség nélkül, a természet és a realitások figyelembe vételével oázist teremtett a sivatagban, kitartó munkájának eredménye a jelenben él. Bekov nem számolt a reális körülményekkel – a földdel és az emberekkel –, elszett kísérlete belefutott a homokba, városa elsorvadt, nem csoda, hogy az emberek is elfelejtették. „A föld elfelejtett – mondja neki Nurov –, . . . a föld mindent eltaszít, ami ellentétes a lényegével. Így van az ember is.”

Pulatov munkásságában új állomás a „*Kaip második utazása*” című kisregény, amely 1969-ben látott napvilágot ugyancsak a Druzszba Narodov hasábjain¹. A már előző írásaira is jellemző lírai hangvétel itt felerősödik és filozófiai töltést kap.

. . . Az Aral-tó egyik szigetén a halászbrigád a nagy halvonulást várja. A megfigyelők rádiogramokat küldenek a rajzásról, a halászok előkészítik a felszerelést, szigorú ellenőrzés alá vonják az összes hajót, bárkát és egyéb vízi alkalmatosságot. Az emberek minden fizikai és szellemi energiájukat összeszedve készülnek a nagy műveletre. S e feszült várakozással teli időben Kaip, az öreg halász egy éjszaka a halálhozó kányáról álmodik. Csónakba ül hát, hogy halála előtt még egyszer visszatérjen szülőhelyére . . . A kisregényben a szerző azt meséli el, milyen viszontagságok között, mennyi erőfeszítés árán ér el Kaip a Zöld szigetre. De nem is a mese a fontos, a cselekmény vékony szála csak alkalom az írónak, hogy elmélkedjék az életről, halálról, az embernek a természetben elfoglalt helyéről.

Mielőtt utolsó útjára indul, Kaip rendbe hozza házát, amelyben a fia és menyé fog élni, kibékül haragosaival. Mintha csak a nagy perzsa-tádzsik klasszikus, Szaádi intelmeit követné: „*Ami jót itt teszel, sírodba kísér.*”¹²

Kaip nem fél a haláltól. „Tudta, hogy elmegy egy másik, örök és fárasztó világba. Tudta, hogy a jók is, a gonoszok is elmennek oda, és hogy ez az új világ egészen közel van, a körülötte lévő homokban.” Elképzelése szerint a halál feloldódás a természet örök körforgásában: „A szél majd felkavarja és szétszórja a szigeten, bepereg a tengerbe és elnyelik a halak, s a gyomrukban fogják hordozni a homokot, meg az uszonyaik között. Onnan pedig idegen városokba és oázisokba kerül, és örökké körben fog forogni, hogy meglelje a nyugalmat, mégsem találja meg a világ végéig.” Magától értetődőnek tartja, hogy az ember visszatérjen a természetbe. Naiv materialista elképzelése van az ember keletkezéséről is: „Kezdetben úgy tűnt Kaipnak, hogy az első ember forgószélből lett. A dombon barlang van, onnan tört elő a forgószél és elvitte a homokot a tengerhez,

miközben örvendett a megújulásnak. És felkerekedvén, sziklákba ütközve és a kányákat riogatva szállt mindaddig, amíg fáradtan meg nem állt a víznél, és akkor a víz, a szél és a Nap együttes erőfeszítésének eredményeként a forgószél agyagoszloppá változott, ez az oszlop pedig a kányák legnagyobb ámulatára emberként emelkedett ki a tengerből.”

Kaip rendkívül céltudatosan küzd azért, hogy elérje a Zöld szigetet. Tílalom ellenére kel útra, csüggedés nélkül másodszer is nekivág, miután az áramlat máshová sodorta, megszökik a halászati felügyelő elől, s mikor csónakját lefoglalják, újat szerez. Jellemének állhatatossága Hemingway *Öreg halászával* rokonítja. Kaip alakját minden bizonnyal Hemingway hőse hívta életre; a nagy amerikai író iránti vonzalmáról a szerző különben egy önéletrajzi jellegű, későbbi elbeszélésében vall.¹³ Ám a hemingway-i ihletésű figura közép-ázsiai környezetben jelenik meg; gondolkodásmódjának ábrázolásában pedig az a moralizáló tendencia jut érvényre, amely olyannyira jellemző a klasszikus keleti irodalmakra.

1970 jelentős esemény Pulatov életében. Ekkor adja ki a *Molodaja Gvargyija* kiadó első önálló kötetét.¹⁴ A könyvről a szovjet kritikában nem jelent meg semmiféle méltatás, jóllehet a kiadó az egyik legjobb 1970-es kiadványaként értékelte.¹⁵

E kötet záródarabja az „*Örtornyok*” című kisregény.

... Magányos sziklaormon, a világtól távol régi erőd áll, ahová hajdanában a buharai emír lázadó nővérét zárták. Szolgái a vár alatt telepedtek le; utódaik mindmáig börtönörként keresték kenyerüket. Nemrég a közelben olajat találtak, megszüntették a büntető kolóniát, és a börtönörök – Vali-baba és kilenc társa – az építkezésen találnak munkát. Amikor azonban megtudják, hogy az új kolóniából megszökött három fogoly, a szökevények üldözésére indulnak. Folyik a hajsa a sivatagban, s az üldözők és üldözöttek helyzete szinte teljesen azonos: Vali-babáéknak is rejtőzniük kell az állománybeli börtönörök elől, hiszen már illetéktelenül avatkoznak az ügybe. De sikerül elfogniuk a szökevényeket, és visszazárlítják őket az elhagyott erődbe.

Az izgalmas szituációban játszódó események középpontjában Vali-baba és Muszajev áll, két különböző morális értékrend képviselői.

Vali-baba jellemét dinamikus mozgásában tárja elénk az író. Vakon bízik az igazságszolgáltatás gépezetének irányítóiban, szilárd meggyőződése, hogy e szerkezet kis csavarjaként, az ítéletek pontos végrehajtásával a társadalom javát szolgálja. E meggyőződéséből fakad a foglyok iránti örök bizalmatlansága. Az éltelt Muszajev mérnökkel folytatott párharca elején még a kicsinyes bosszútól, a provokációtól sem riad vissza, hogy megalázza foglyát. „Az ön egész gyengesége abban van – mondja neki Muszajev –, hogy hitvány nyomozó és csapnivaló bíró, amire pedig tanították, az nem alkalmas az emberek közti érintkezésre...” Beszélgetéseik során azonban eloszlik a bizalmatlansága, s ezzel párhuzamosan szilárd hitén hajszálrepedések keletkeznek. Be kell látnia, hogy Muszajev nem bűnös, tehát nincs joga fogva tartani, és elismeri a fogoly ártatlanságát. Megérti, hogy a vakhit, az emberbe vetett bizalom feladása torzulásokhoz, igazságtalanságokhoz vezet. Rádöbben arra, hogy maga is részese volt az igazságtalanságoknak, s amikor újból felajánlják neki a szolgálatot az új kolóniában, visszautasítja.

Vali-baba ellenpólusa a börtönbüntetését töltő Muszajev. Megtartja a börtönélet szabályait, de egyenrangú félként beszél Vali-babával, mert tudja, hogy fogvatartása jogtalan. Nem gyűlöli a börtönöröket, világosan látja, hogy „ezek az emberek csak végrehajtók, ... ez az életük, a pszichológiájuk, így nevelték, erre tanították őket...” Ismétlődő vitáik során egyre inkább fölénybe került őrzőjével szemben, hiszen az ő morális értékrendje az erősebb: az emberi kapcsolatokban az egymással való törődést, az egymás iránti bizalmat tartja a legfontosabbnak. „Úgy tűnik nekem – mondja Vali-babának –, hogy mi, emberek, nagyon gyorsan elvesztünk minden értékeset, ha közömbösek vagyunk egymással szemben.”

Az egyén pszichológiájának ábrázolásában Pulatov – aki a kis Magdi és az öreg Kaip lelkivilágának analizisével már előbb is bebizonyította képességeit – ebben a regényében megdöbbentő magaslatokra emelkedik. Sokáig emlékezetes marad pl. az a jelenet, amelyben Kalihan, a volt börtönőr körülvezeti a látogatókat az idegenforgalmi célponttá átalakított erdőben. Sorba állítja a turistákat, lépten-nyomon létszámmellenőrzést tart, szigorú hangon figyelmezteti őket, hogy ne beszélgessenek a sorban. A lelki rugók feltárása a groteszkba hajló jelenetet teljesen hihetővé teszi.

Pulatov romantikus kisregényeknek nevezi írásait, s műveiben valóban megtalálhatók a romantika jegyei. Erős, rendkívüli jellemei kiélezett szituációkban cselekednek. A kis Magdinak a háborús hátországból erejét meghaladó gondokat kell a vállára vennie; Nora doktornő felveszi a harcot az utca megmerevedett erkölcsével; Kaip makacs kitartással törekszik a Zöld sziget felé; a háborúban és békében egyaránt derekasan helytálló, tiszta jellemű Bekovnak a tulajdon tévedésével kell szembenéznie; a kötelességtudó Vali-baba kivételes körülmények között csap össze az emberbe és az igazság győzelmébe vetett hitét mindvégig megőrző Muszajevvel.

Történeteik romantikus környezetben játszódnak: kietlen sivatagban, az Aral-tó délszaki képzeteket keltő szigetein, a keleti mesevilágot idéző ősi Buharában. Hősei ismerik és szeretik a természetet. Magdi elbeszélésében gyakran feltűnik az erdő-motívum, Kaip egész gondolkodásmódját pedig a természettel való azonosulás határozza meg. A munkában megfáradt Nurov is a természet után vágyódik: „Hej, Ahmed Nurov – gondolta az elnök a kocsiában ringatózva –, jó lenne most a réten futkározni a báránnyal, madárfészket keresni és kiigazítani, hogy megvédje őket a rókáktól... És meggyógyítani a sebesült rókákat, hogy ki ne irtsák őket a vadászok, mert felborul a természet egyensúlya...” Kaip apja a halála előtt a természettől is elbúcsúzik. „Apám hamarosan elért arra a helyre, ahol a csapdát szokta elrejtetni. Térdre ereszkedett, kiszabadította a félholt nyulat. Úgy tűnt, hogy kitekeri a nyakát, és most is az ingébe dugja a vadat, ahogy szokta, és örvend a zsákmánynak. Am letépte az ingét, gondosan bekötötte a nyúl sérült lábát, és a nyers húrra szákszaulgyökeret tett, hogy meggyógyítsa. Aztán bedugta nyelvét az állat torkába és tulajdon testének nedveivel itatta meg...”

Pulatov romantikája azonban sajátos módon a realizmust erősíti. Rendkívüli hőseit a klasszikus keleti irodalmak szélsőséges figurái indukálták, de ábrázolásukban nem követi a nagy elődöket, akik csak két színt ismertek, a fehéret és a feketét, ami végső fokon sematizmushoz vezetett. Hősei valódi emberek, pozitív és negatív tulajdonságoknak egyformán hordozói. Kaip egész életében arra törekszik, hogy másokkal jól tegyen, menyasszonyával mégis igazságtalanul bánt, kegyetlenül örök társatlanságra ítélte. Bekov az emberek javáért folytatott harcnak szenteli életét, türelmetlenségével azonban alig jóvátehető bünt követ el. Vali-baba az igazság nevében kicsinyes gonoszokdásokra, jogtalan cselekedetekre ragadtatja magát. A figurák ilyen ábrázolása nem a jellemek mesterséges bonyolítása, hanem a szerző organikus törekvése arra, hogy a valóságot a maga sokrétűségében tükrözze – ez pedig a realista módszer legfontosabb alapelve.

Noha történeteinek színhelyei romantikus hangulatot árasztanak, a szerző a környezetet rajzában is a valóság talaján áll. Környezetábrázolásának realiztikus jegyei abból adódnak, hogy kiválóan ismeri az üzbég városok, falvak és „egyéb lakott települések” hétköznapi életét, tradícióit (erről tanúskodik a muzulmán közösség erkölcsének ábrázolása a „*Szólj utánam*”-ban, az emberi sorsok alakulását meghatározó ősi szokások, babonák, hiedelmek bemutatása a „*Kaip második utazása*”-ban).

S végül Pulatov realizmus-igénye abban is megmutatkozik, hogy – a nagy perzsa-tádzsik-üzbég alkotóktól eltérően – nem deklarálni didaktikus modorban, hanem arra igyekszik „rábírní” az olvasót, hogy a hősökkel együtt elmélkedjék, gondolataikkal

vitatkozzék, és így jusson el a tanulások megfogalmazásához. (Ezért megoldatlan a felnőtték drámája a „*Szólj utánam*”-ban; ezért szerkeszt úgy, hogy az „*Örtornyok*”-ban mindvégig mérlegeljük, melyik értékrend oldalán áll az igazság; ezért nem egyértelmű a „*Kaip*” zárójelene.)

Mélyen nemzeti író Pulatov, művei ugyanakkor internacionális, általános érvényű gondolatokat hordoznak. Napjaink szovjet irodalmának sajátos hangú reprezentánsa, akinek a könyveit szívesen olvasnánk magyar fordításban is.¹⁶ Kötetével rangos módon mutatkozna be Magyarországon az üzbég irodalom.

JEGYZETEK

[1] BALTI IRODALOM

Észl: Előérzet. Mai észl elbeszélők. Bp. Európa, 196(?) Vál., ford. Bereczki Gábor. – *A bálvány.* Mai észl kisregények. Bp. Európa, 1973. – *Vacsora öt személyre.* Mai észl drámák. Bp. Európa, 1976. Vál. Fehérvári Győző. – Enn VETEMAA: *Az emlékmű* (Monument – Монумент/ Ford. Kristó Judit. (Alpesi ballada. Mai szovjet kisregények. Bp. Európa, 1968.) – Paul KUUSBERG: *Forró nyarunk van/В разгар лета/.* Bp. Magvető, 1972. Ford. Fehérvári Győző. – Arvo VALTON: *A hurok és más elbeszélések.* Bp. Európa, 1975. Ford. Bereczki Gábor, Fehérvári Győző, Rab Zsuzsa. – Aimée BEEKMAN: *Napjegyentlőség* (Keeluala – Час равенденствия/ Bp. Európa, 1976. Ford. Simándi Klára. = Lett: Egons LTVS: *Szilaj Ördög* (Velnakaula dviņī – Чертов кряж/ Ford. Soproni András. (Holdtölte. Szovjet kisregények. Bp. Európa, 1970.) – Alberts BELS: *Szembesítés/Следователь/.* Bp. Európa, 1976. Ford. Doboss Gyula. = Litván: *A csikós trolibusz.* Mai litván elbeszélők. Bp. Európa, 197(?) Vál. Bojtár Endre. – Icchokas MERAS: *Mi tartja a világot?/На чем держится мир?/.* Ford. Brodsky Erzsébet. (Alpesi ballada Mai szovjet kisregények. Bp. Európa, 1968.) – Alfonsas BIELIAUSKAS: *Kaunasi regény/Kaunasский роман/.* Bp. Európa, 1969. Ford. Maráz László. – Mykolas SLUCKIS: *Szomjúság* (Uostas mano – peramuo – Жажда/ Bp. Magvető, 1971. Ford. Maráz László. – Mykolas SLUCKIS: *Ádámcsutka/Адамово яблоко/.* Bp. Magvető, 1973. Ford. Maráz László. – Mykolas SLUCKIS: *Idegen szenvedélyek* (Svetimos aistros Чужие страсти/ Bp. Magvető, 1975. Ford. Maráz László.

KAUKÁZUSONTULI IRODALOM

Azerbajdzsán: ANAR: *Fehér kikötő/Круг/.* Bp. Európa, 1972. Ford. Hering Margit, Vándor Anna. – Makszud IBRAHIMBEKOV: *S nem volt jobb testvér nála /И не было лучше брата/.* Szovjet Irodalom, 1976/10. Ford. Király Zsuzsa. = Grúz: *A tizedik tanú.* Mai grúz elbeszélők. Bp. Európa, 1974. Vál. Lénárt Éva. – Arcsil SZULAKAURI: *Aranyhal/Золотая рыба/.* Bp. Európa, 1976. Ford. Árvay László. – Örmény: Hrant MATEVOSZJAN: *Másnap reggel/Похмелье/.* Bp. Európa, 1976. Ford. Hering Margit, Vándor Anna.

[2] KÖZÉP-ÁZSIAI IRODALOM

Kazah: Muhtar AUEZOV: *Egy költő útja/Абай жолы — Путь Абая/.* Bp. Új Magyar Könyvkiadó, 1956. Ford. Rab Zsuzsa. – Muhtar AUEZOV: *A szürke farkas/Серый лютый/.* Ford. Fehér János. (A kakukk-kút. Válogatás a Szovjetunió szövetséges köztársaságainak elbeszélési irodalmából. Bp. Európa, 1976. Vál. Gerencsér Zsigmond.) Ua. Nagyvilág, 1961/3. – Gabit MUSZREPOV: *Ketten a tűzvonalban/Солдат из Казахстана/.* Bp. Kossuth, 1976. Ford. Nikodémusz Elli. – Gabit MUSZREPOV: *Néprajzi történet/Этнографический рассказ/.* Ford. Kóhalmi Katalin. (A kakukk-kút. 1976.) Ua. Szovjet Irodalom, 1975/7. – Szebit MUKANOV: *Sildahána/Шилдахана/.* Ford. Szépe Borbála. (A kakukk-kút. 1976.) = *Türkmen:* Berdi KERBAVAJEV: *A döntő lépés/Айгытды эдым — Решающий шаг/.* Bp. Révai, 1950. Ford. Leszev Irén. – Berdi KERBAVAJEV: *A fehérréz ország/Айсолтан/.* Bp. Új Magyar Könyvkiadó, 1951. Ford. Márkus Gyula. – Hadzsi ISZ-MAJLOV: *A Csökönyös* Bp. Ifjúsági Könyvkiadó, 1952. Ford. Áchim András. – Berdi KERBAVAJEV: *A pásztor/Пастух/.* Ford. E. Gábor Éva. Nurmurát SZÁRIHÁNOV: *Búcsú a nomádsáttortól./Прощание с кибиткой/.* Ford. E. Gábor Éva (A kakukk-kút. 1976.) = *Tádzsik:* Szadrididdin AJNI: *Bokhara/Воспоминания/.* Bp. Új Magyar Könyvkiadó, 1956. Ford. Tábor Béla, Mándy Stefánia. – Szadrididdin AJNI: *Az uzsorás halála/Марги судхур — Смерть ростовщика/.* Bp. Európa, 1973. Ford. Szabó Mária. – Szadrididdin AJNI: *A szerencsétlen lány/Несчастливая*

- девушка/. Ford. Árvay János. Fazliddin MUHAMMADIJEV: *A párviadal* /Поединок/. Ford. G. Lányi Márta. (A kakukk-kút. 1976.) = *Üzbég*: Utkur HASIMOV: Szerelem /любовь/. Fáklya, 1969/22. Ford. Zahemsky László. – Gafur GULAM: *A gézengúz* /Озорник/. Bp. Európa, 1975.
- Ford. Dobos Éva. – Abdullá KAHNAR: *Bolsevikok* /Большевики/. Ford. Lénárt Éva. Sára RÁSIDOV: *Kasmiri rege* /Кашмир кушиги/. Ford. Kóhalmi Katalin. Ulmász UMARBEKOV: *Őszidő* /Осенняя погода/. Ford. Váradí László. (A kakukk-kút, 1976.) – A bibliográfiai adatok tanúsága szerint az elbeszélések (3 kivétellel) *A kakukk-kút*-ban jelentek meg először 1976-ban. A teljesség kedvéért feltüntettem a lapokban megjelent fordításokat is, amelyek azonban a jelzett irodalmak magyarországi recepciójának képét csak minimális mértékben módosítják, mivel olvasottságuk csupán egy-egy megyére terjed ki. *Kazah*: Rahmatulla RAIMKULOV: *A családfe* /Глава семьи/. Népszerűség (a továbbiakban: NU) (Eger), 1976. okt. 21–24. – Sz. OMAROV: *Két távirat* /Две телеграммы/. NU, 1976. nov. 25–26. – Muhtar AUEZOV: *Hófúvásban* /Отрывок из повести "Племя младое"/. NU, 1977. jan. 19–21. = *Türkmén*: Nariman DZSUMAJEV: *Az öreg pásztor* /Старый чабан/. NU, 1974. okt. 27–28. (Zahemsky László fordításai.) = *Tádzsik*: Fazliddin MUHAMMADIJEV: *Safe apó* /Арзамас/. NU, 1974. ápr. 21., Dolgozók Lapja (Tatabánya), 1974. ápr. 21. Ford. Zahemsky László. = *Üzbég*: MIRMUHSZIN: *Tizenkét kapu*. Dél-magyarország (Szeged), 1966. máj. 8. Ford. Szénási Mária. – Szaida ZUNNUNOVA: *Micsoda fogak!* /Зубы/. Dél-magyarország (Szeged), 1967. okt. 8. Ford. László Gabriella. – Habiba ZIJAHANOVA: *Féltékenység* /Ревность/. NU, 1972. dec. 1. – Szaid AHMAD: *Geológusok* /Геологи/. NU, 1976. nov. 10–11. (Zahemsky László fordításai).
- [3] „Negyvenévesek” nemzedékének nevezem azokat a nagyjából egyidős írókat, akiknek pályakezdése a hatvanas évek közepére-végére esik; művészetük azonos társadalmi–kulturális hatások alatt formálódik, s irodalmi törekvéseikben is sok a rokon vonás. Ugyanakkor érdekesen tükröződik prózájukban a mai össz-szovjet irodalom néhány jellemző vonása: a falusi és városi tematika különállása, az egyén pszichológiája iránti érdeklődés, a kisprózai műfajok iránti vonzódás, a gyermektéma növekvő szerepe, a magasfokú nyelvi és szerkesztőkészség. A szovjet-orosz irodalomban az ún. „új hullám” második korcsoportját alkotják, a nemzeti köztársaságok irodalmában általában az elsőt.
- [4] Азерова, Г. Еще раз о войне. Литературная газета, 1966, 22 окт. — Александров, В. Продолжение темы. Правда Востока (Ташкент), 1967, 13 сент. — Сенчуров, Ю. Сердцем ребенка. Молодая гвардия, № 8, с. 315—318. — Борисова, И. Возвращение Бекова. Новый мир, 1968, № 11, с. 253—255. (Рецензиók.) — Митин, Генрих. Кому нужна сказка? (О поэтическом восприятии мира в повестях Т. Пулатова) Детская литература, 1971, № 6, с. 16—19.
- [5] Матевосян, Грант. Август. Повесть. Дружба народов, 1967, № — Айлисли, Акрам. Сказка о гранатовом дереве. Из сказок тети Медины. Повесть. Дружба народов, 1968, № 4. — Ибрагимбеков, Рустам. Забытый август. Повесть. Юность, 1972, № 5.
- [6] Думбадзе, Нодар. Белые флаги. Повесть Литературная Грузия, 1974, № 7—8.
- [7] Пулатов Т. Второе путешествие Каипа. Романтические повести. (Окликни меня в лесу. Второе путешествие Каипа. Сторожевые башни.) Изд-во “Молодая гвардия”, М. 1970. Послесловие: Вадим Лукашевич. — Az idézeteket itt és a továbbiakban saját fordításomban adom.
- [8] Пулатов Т. Не ходи по обочине. Повесть, Звезда Востока (Ташкент), 1964, № 5.
- [9] Пулатов Т. Окликни меня в лесу. Романтическая повесть. Дружба народов, 1966, № 8.
- [10] Пулатов Т. Прочие населенные пункты. Романтическая повесть. Дружба народов, 1968, № 6.
- [11] Пулатов Т. Второе путешествие Каипа. Романтическая повесть. Дружба народов, 1969, № 10.
- [12] Szaádi: Rózsáskert. Bp., Európa, 1961. 9. o. (Ford. Képes Géza).
- [13] Пулатов Т. Чайхана для стариков. Рассказ. Памир (Душанбе), 1974, № 4.
- [14] Lásd [7]!
- [15] Итоги книжного года. (Рассказывают работники издательства.) А. Москалев. Молодому современнику. Литературная газета, 1971, № 2, с. 1.
- [16] Legújabb munkája, „*A fiúkórus*” még nem jelent meg nyomtatásban. Erről a kisregényéről így nyilatkozik: “Повесть Хор, мальчиков”, которую я только что закончил, рассказывает о чудесном мире детства, мире, полном фантазии, всегда творящей добро.” (Пионерская правда, 1975, 15 апреля, с. 4.)

Романтические повести Тимура Пулатова

Пасло Захемски

В введении настоящей статьи автор исходит из следующего положения: в прошедшие полтора десятилетия события советской литературной жизни доказывают, что венгерский читатель должен обращать внимание на художественное слово литераторов советских республик, если хочет познать современную советскую действительность. В предыдущие несколько лет венгерскому читателю представлена довольно полная картина прибалтийской прозы, а также начался процесс ознакомления венгерской публики с закавказской прозой. /В приложении дана обширная библиография прибалтийской и закавказской прозы, вышедшей на венгерском языке./ Однако, Советская Средняя Азия — за исключением Киргизии, представляемой произведениями Ч. Айтматова — является „белым пятном” в этом отношении. Цель настоящей работы представить венгерским читателям молодого узбекского писателя Тимура Пулатова.

Т. Пулатов относится к поколению т. н. „сорокалетних” писателей. По психологическому изображению внутренней жизни героев и художественному оформлению материала произведения Пулатова не отстают от произведений нерусских представителей поколения „сорокалетних”, известных в широком кругу советских и венгерских читателей, эстонцев Э. Ветемаа, Э. Бээкман, азербайджанцев Анара, А. Айлисли, М. Ибрагимбекова, грузина Н. Думбадзе, армянина Г. Матевосяна и др. Тщательно анализируя повести Т. Пулатова /„Окликни меня в лесу”, „Прочие заселенные пункты”, „Второе путешествие Каипа”, „Сторожевые башни”/, автор выявляет их романтические особенности, показывает в них органическое сочетание черт романтизма чертами реализма, и указывает на неразделимое переплетение национального и интернационального в произведениях талантливого писателя.